

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

גליון מספר 24

נשלח חנינם מידי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com

ה' באלול תשע"ה

חיוב גזבר וועד הבית על שנגב

המקרה:

גזבר הוועד אסף דמי וועד הבית מהדיירים בבניין, הניחם במעטפה, והחביא אותה במחבוא בספריית ביתו. בשבת, נעדר הגזבר מהבית, וכשחזר לביתו מצא שביתו נפרץ, והמעטפה עם כסף הוועד חסרה בין יתר הפרטים שנגנבו.

הגזבר ביקש לדעת אם הינו חייב באחריות הכסף שהיה ברשותו. או שמא נחשב כאונס ופטור מאחריות.

תשובה

כלל נקוט בדינו. שומר שכר חייב על גניבה ואבידה, ושומר חנינם פטור על כך.

אם כל דייר נעשה גזבר תקופה מסויימת, נחשבת שמירה זו כתמורה לעבודתו כגזבר וחייב על שנגב כשומר שכר. אך אם קיבל על עצמו אחד הדיירים תפקיד זה ללא תמורה, נחשב כשומר חנינם ופטור על גניבה.

אף אם הגזבר מורשה להשתמש בכסף שמצוי ברשותו, לא נחשב בכך כשואל אלא כשומר שכר. אך אם כבר השתמש בכסף, נעשה בכך כשואל וחייב באחריותו גם לו ניזק באונס.

נימוקי הדין

מעמדו של גזבר הוועד

הגמ' בב"ב דף מב: הביאה מימרה של שמואל: 'השותפין מחזיקין זה על זה ומעידין זה על זה ונעשין שומרי שכר זה לזה'. והקשתה הגמ' בהבנת הדין שנעשו כשומרי שכר זה לזה, שכן אם התנו מראש לנהוג כן, נחשב הדבר שהיתה שמירה בבעלים ופטור השומר. והסיק ר' פפא והעמיד דינו של שמואל: 'כגון שהתנו ביניהם כך, שמור לי היום כל השדה חלקי וחלקך, ואשמור לך למחר דכיון דלא שמרו ביחד כלל, אלא בזה אחר זה ליכא שמירה בבעלים, הילכך נעשו שומרי שכר זה לזה להתחייב'.

השו"ע בס"ק קע"ח פסק: 'השותפין, שומרי שכר הן, שאם נגנב או נאבד מהשותפות ברשות אחד מהם, חייב באחריותו. במה דברים אמורים, בזמן שכל אחד מתעסק בשותפות זמן ידוע, ונגנב לו בזמן שנתעסק בו'.

הרמ"א כתב על דין זה על פי השלטי גיבורים: 'דוקא שהתנו כן מתחלה, אבל אם א' אינו מחוייב להתעסק, רק עושה מנדבת לבו, אינו חייב בשמירת השותפות ולא הוי רק כשומר חנם'.

הסמ"ע ס"ק כג באר בטעם הדין שמוגדר כשומר שכר: 'דכל אחד עוסק ומשמר חלק חבירו בשכר שגם חבירו יתעסק וישמור את חלקו, ומה"ט אמרינן דהיינו דוקא שהתנו כן מתחילה, וכמ"ש מור"ם בהג"ה, דאז הו"ל כשכרו זה את זה בתחילת השותפות'. כלומר, כשמוסכם בין הדיירים (בין שסיכמו וקבעו כן מראש, בין שכך נהגו הלכה למעשה מבלי להתנות מראש על כך) שכל דייר ישמש בתפקיד זה תקופה מסויימת, נחשב שקיבל שכר עבור תרומתו לציבור. שכן עבור תקופה שתיפקד כגזבר, ישמש שכן אחר עבורו בתפקיד זה. כאומר שמור לי ואשמור לך.

ולהבדיל מכך, אם הגזבר התנדב לתפקיד ציבורי, ואינו מקבל על כך תמורה כלשהי, ואינו מקבל שכר על מלאכתו ושמירתו ולא תחלופה כנגד התקופה שהשקיע, יהא מעמדו כשומר חנינם, כפי שציין זאת הרמ"א. אך הש"ך שם ס"ק טז חלק על דין הרמ"א, וסבר שאם התנדב אחד הדיירים לשרת את הציבור, אינו שומר כלל, ואינו חייב אף לא כשומר חנינם: 'וכ"כ בעל המאור שם והמרדכי פ' חזקת הבתים להדיא דדוקא כשאמר שמור לי ואשמור לך, אבל

כששמר א' בסתם אפילו ש"ח לא הוי'. ולגבי ראיית הרמ"א מהשלטי גיבורים כתב הש"ך, שאינה ראייה מוכרחת. וגם אם כן, הינו דעת יחיד כנגד כל הפוסקים. אולם החתם סופר ח"ה בסי' צג הכריע שהעיקר כשיטת הרמ"א.

לדברים אלו עולה, שאם תפקיד הגזבר מחולק בין הדיירים לפי תקופות, יחשב כל גזבר שומר שכן. אולם אם אחד השכנים קיבל תקפיד זה בחינם (בין מהתנדבות בין בשל בקשת הדיירים), יהא נחשב כשומר חנים על הכסף שתחתיו, וחייב על פשיעה בלבד. ואף אם התחיל הגזבר לכהן באומדן דעת שאחר פרק זמן מסויים יעביר את המשימה לדייר אחר, ולבסוף נותר הכסף אצלו פרק זמן רב יותר מהנהוג – יחשב כשומר חנים רק על התקופה ששימש כגזבר מעבר ליתר הדיירים (מסתבר, שלא יהא נכון לבחון את התקופה בה מוגדר כל אחד כגזבר באופן מדוייק, ואף שנתעכב אצל אחד הדיירים במעט יותר, ימשיך להיות מוגדר כשומר שכן. אלא שאם חורג באופן משמעותי, נחשב כשומר חנים מהזמן החורג שבידו. ואפשר, שהקפדת הדיירים ודייקנותם על פרקי הזמן יגדירו אם מהווה חריגה שמעבירה אותו מדין שומר חנים לשומר שכן).

גזבר שרשאי להשתמש בדמי הפקדונות שבידו

ישנו מנהג בקרב וועדי בתים רבים, שמאפשרים לגזבר להשתמש בכסף שמקבל לידי עובר וועד הבית, ומחוייב הגזבר לסכום אותו גבה. במציאות זו, יוגדר הגזבר כשואל, ולא רק כשומר שכן.

שנינו במשנה ב"מ בדף מג: 'המפקיד מעות אצל שולחני, אם צוררין לא ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן. מותרין, ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו חייב באחריותן. אצל בעל הבית, בין צוררין ובין מותרין, לא ישתמש בהן, לפיכך אם אבדו אינו חייב באחריותן'. מבואר במשנה שכאשר מקבל אדם מעות צוררין לפקדון, לא ניתנו על דעת שישתמש, והקשתה הגמ' על כך: 'משום דצוררין לא ישתמש בהן', ובאר רש"י בד"ה 'משום דצוררין' את הקושיא: 'מה גילוי דעת יש כאן שאין חפץ שישתמש בהם. מאחר שאם הן מותרין קאמרת ישתמש בהן, דהמפקיד אצלו יודע שהוא צריך תדיר למעות - צוררין נמי ישתמש, דדרך כל אדם לצור מעותיו'. נראה מרש"י, שהברירה מחדל ודעת אינשי שהנפקד ישתמש במעות שהופקדו בידו, שכן הכל צריכים למעות. ורק כשמגלה דעתו שנותנו לפקדון על דעת שלא ישתמש בו הנפקד, נאסר עליו השימוש. וקושיית הגמ' הינה, שאין באסיפת הצרור כשלעצמו גלגות על דעת הנותן שאסר על נפקד את השימוש במעות שניתנו לו. והגמ' אכן קיבלה טענה זו של המקשה, ותירצה: 'אמר רב אסי אמר רב יהודה בצוררין וחתומין שנו. רב מרי אמר בקשר משונה'. כלומר, רק כשישנו גילוי מובהק של דעת המפקיד, מנוע הנפקד מלהשתמש בכסף שבאמתחתו.

הגמ' בהמשך דבריה בררה לגבי מעמדו של הגזבר, כאשר מותר לו להשתמש במעות, אם מוגדר כשואל עוד בטרם הוציא והשתמש במעות. נחלקו האמוראים שם אם כיון שניתנו לו על דעת שישתמש, היהו כשואל מיד (רש"י ד"ה 'אפילו': 'קאמר מתניתין דחייב באחריותן, ואפילו לא ישתמש בהן, דמהשתא הוי שואל עלייהו') או משעה שהשתמש בפועל במעות. רב הונא סבר חייב כשואל מיד כשקיבל לידי המעות, כפי שפירש הרא"ש פ"ג ס"ו כו: 'בההיא הנאה דיכול להשתמש בהן נעשה מיד שואל עליה, וחייב באונסין'. ורב נחמן סבר שכל עוד לא השתמש במעות אין לו רווח מכך, ומוגדר כשומר שכן בלבד.

הגמ' הקשתה מברייטא: 'איתיביה רב נחמן לרב הונא המפקיד מעות (רש"י: הברייטא עוסקת בגזבר שהפקיד מעות הקדש, כסבור שהן שלו) אצל שולחני, אם צוררין - לא ישתמש בהן, לפיכך אם הוציא לא מעל הגזבר (נהג השולחני שלא כדון שהשתמש במעות אלו, שכן היו צוררים. והגזבר לא נתנם לו על מנת שישתמש בהן, ולכן לא מעל הגזבר שהפקיד). ואם מותרין - ישתמש בהן, לפיכך אם הוציא מעל הגזבר (שהותר השימוש לנפקד, וכאילו קיבל רשותו להשתמש בהן, ונעשה בכך כשליחו של המפקיד. ונחשב הגזבר כמועל, שהתיר את השימוש במעות הקדש). ואי אמרת אפילו נאנסו, מאי איריא הוציא. אפילו לא הוציא נמי (אפילו אם השולחני לא השתמש עדיין, כיון שניתן לו לשימושו יש להחשיבו כשואל באופן מיידי). אמר ליה הוא הדין אף על גב דלא הוציא, ואידי דתנא רישא הוציא, תנא סיפא נמי הוציא'. נמצא שהגמ' קיבלה טענה זו, וסברה שכל שהותר לנפקד השימוש במעות, נחשב מיד כשואל, אף שטרם השתמש בזכות זו.

כן פסק הרמב"ם בהלכות שאלה ופקדון פ"ז ה"ו וכן לשון השו"ע בס"י רצב סעי' ז: 'אם אינם חתומים ולא קשורים קשר משונה, אעפ"י שהם צוררים, מותר לו להשתמש בהם. לפיכך נעשה עליהם שומר שכן וחייב בגניבה ואבידה, אפילו קודם שנשתמש בהם. ואם כבר נשתמש בהם, חייב גם באונסים אפילו אחר שהחזירם למקומם, עד שיחזירם לבעליהם. ואם היו המעות צוררים וחתומים, או קשורים קשר משונה, לא ישתמש בהם, לפיכך אבדו או נגנבו אינו חייב באחריותן'.

בטעם הדין שבשל ההיתר בשימוש נחשב השומר רק כשומר כשטרם השתמש, ולא מוגדר כשואל, ישנה מחלוקת ראשונים;

הרא"ש שם הקשה שבדין אבידה נפסק שכיון שיכול המוצא להשתמש במעות, נחשב כשואל ולא רק כשומר שכן, ומדוע בדין פקדון פסקו כרב נחמן שנחשב כשומר שכן בלבד כל עוד לא השתמש בפקדון. הרא"ש יישב, ששומר

אבידה באופן עקרוני מוגדר ונחשב כשומר שכר, וכשמקבל היתר שימוש במעות מקבל על עצמו דרגת חיוב נוספת, כשואל. ברם שומר פקדון ללא כל תמורה, נחשב רק כשומר חנם, וכשמקבל היתר שימוש עולה דרגה לשומר שכר, ולא יקפוץ שתי דרגות להיות כשואל.

אך הרא"ש שם הביא טעם נוסף, בשם הראב"ד שיישב את הסתירה בין הדינים, שהשומר על פקדון ירא כל רגע שהמפקיד יבקש ממנו את פקדונו, ועל כן חרף הרשות להשתמש במעות, לא מנצל את הטבה זו. אולם השומר על מעות אבידה לא חושש שיבואו בעליה במהרה, ועל כן מתיר לעצמו את השימוש במעות ביתר קלות, ולכן מוגדר כשואל מיד כשהמעות מגיעות לרשותו.

נמצא שהמעות שביד הגזבר מוגדר עליהם כשומר שכר, כיון שמצויות אצלו כפקדון (אומנם היה מקום לדון לפי הראב"ד אם יודע שלא יצטרכו הוועד את המעות בתקופה הקרובה, שיחשב כשואל כשהמעות ברשותו). אולם אם כבר השתמש במעות, אף שנתנם במגירה או במעטפה מיוחדת של וועד הבית שבידו, יחשב כשואל כל עוד לא החזירם לאנשי הוועד.